

Отримано: 16 травня 2023 р.

Прорецензовано: 09 червня 2023 р.

Прийнято до друку: 13 червня 2023 р.

e-mail: y.v.pasich@gmail.com

DOI: 10.25264/2311-5149-2023-29(57)-55-59

Пасічник Ю. В., Білецька О. А. Фінансові важелі підвищення доходів домогосподарств у сільській місцевості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, червень 2023. № 29(57). С. 55–59.

УДК:336.63; 364.2

JEL-класифікація: D13; D14; D31; G5

Пасічник Юрій Васильович,*доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу соціально-економічного розвитку сільських територій Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки»***Білецька Олена Анатоліївна,***кандидат економічних наук, доцент кафедри публічних фінансів Державного податкового університету***ФІНАНСОВІ ВАЖЕЛІ ПІДВИЩЕННЯ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ
У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ**

Доходи домогосподарств, зокрема і в сільській місцевості, є одним із вагомих соціально-економічних показників розвитку будь-якої держави, тому уряди намагаються забезпечувати їх перманентне зростання. У цьому контексті проаналізовано структуру сукупних ресурсів цих домогосподарств протягом 2016–2021 рр. та виявлено відповідні тенденції. Також виявлено особливості формування цих доходів в розрізі ієрархічних рівнів суспільної системи України. За результатами аналізу запропоновано рекомендації щодо зростання зазначених доходів.

Ключові слова: заробітна плата, соціальні стандарти, сукупні ресурси.

Yurii Pasichnyk,*Doctor of Economic Sciences, Professor, chief researcher of the department of socio-economic development of rural areas, National Research Centre «Institute of Agrarian Economics»***Olena Biletska,***Associate Professor of the Department of Public Finance, State tax university***FINANCIAL LEVERS FOR INCREASING HOUSEHOLD INCOME
IN RURAL LOCATIONS**

The research delves into the theoretical and practical foundations of household income generation in rural areas of Ukraine. The study clarifies the perspectives of scholars on the challenges involved in the formation of these income resources. The analysis examines the structure of aggregate resources within these households during the period of 2016–2021 and identifies relevant trends. The findings reveal a consistent increase in wages as a component of total cash income, accompanied by a decrease in income from the sale of agricultural products. These trends reflect complex socio-economic processes shaping the income formation of rural households.

The research uncovers the specifics of total income formation for individual households based on hierarchical levels within Ukraine's social system, considering the influence of factors at the national, local, entrepreneurial, and personal levels. At the national level, the study analyzes the application of individual state social standards, noting a continuous increase in these standards, except for one-time financial assistance at childbirth. Different proportions of these standards are observed, such as a 1.68-fold increase in the minimum living wage per person compared to a 4.19-fold increase in the minimum wage and a 3.59-fold increase in assistance to low-income families during the analyzed period.

Furthermore, the analysis of local territorial communities' budget implementation for 2022 reveals that the financial condition of these communities plays a significant role in fostering business development, supporting the social sphere, and creating favorable conditions for increasing household incomes, particularly through infrastructure development. The research also emphasizes the importance of income from self-employment activities, which serves as a variable income source that can significantly supplement existing income based on personal capabilities.

Based on the analysis results, the research provides recommendations for achieving stable growth in household incomes in five key directions.

Keywords: wages, social standards, aggregate resources.

Постановка проблеми. Зважаючи на вибраний Україною вектор європейського розвитку актуалізується проблема підвищення життєвого рівня населення, зокрема і сільського, беручи до уваги, що тепер він є меншим у декілька разів у порівнянні із країнами ЄС. У цьому контексті зауважимо, що стабільні темпи суспільного, зокрема і економічного розвитку, протягом останніх років були суттєво зменшені

у зв'язку із військовою агресією росії. Незначне економічне зростання, яке передбачається у 2023 р., має стати стабільним базисом подальшого забезпечення розвою України. Є очевидним, що темпи такого розвою суттєво залежать від термінів закінчення війни із перемогою України над країною-агресоркою та поверненням до мирного існування. Водночас, передумови такого розвою потрібно формувати вже тепер із створенням необхідного теоретичного та прагматичного підґрунтя. Саме тому доцільно активізувати зусилля всього населення, зокрема і сільського, по відновленню мирного життя із використанням відповідних напрямів, форм, механізмів. Зазначимо, що специфіка формування доходів у домогосподарствах сільської місцевості має певні відмінності від міських, яку необхідно враховувати. Так, є різними джерела доходів, механізми їх отримання, обсяги. Також констатуємо про вагомі розбіжності між українськими та зарубіжними, зокрема в ЄС, сільськими домогосподарствами щодо життєвого укладу, специфіки отримання доходів тощо. Пропоновані важелі збільшення зазначених доходів в Україні сприятимуть їх перманентному зростанню.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема підвищення доходів населення, зокрема і сільських домогосподарств, перманентно була актуальною для України, що зумовлює пошук варіантів, механізмів тощо щодо її вирішення. Науковці традиційно пропонували відповідні теоретичні конструкції щодо аналізу, виявлення проблем, розробки пропозицій у цьому контексті. Авторські розробки оприлюднюються як у формі фундаментальних праць, так і окремих публікацій у періодичних виданнях. Беручи до уваги множинність джерел та чинників впливу на доходи домогосподарств, ця проблематика є розлогою. Так, колектив фахівців із Київської школи економіки ґрунтовно проаналізував доходи малих фермерів та домогосподарств в сільській економіці [1]. Фінансові аспекти формування зазначених доходів домогосподарств обґрунтували О. Гончаренко, К. Сіренко [2], Г. Східницька, Р. Содома, Г. Марків [3], В. Грушко, Д. Шульдяков [4]. Зважаючи, що перспективною формою ведення бізнесу у сільській місцевості є сімейні ферми, які суттєво поповнюють доходи домогосподарств, Н. Малініна висвітлила детермінанти їх розвитку [5]. О. Пікулик з'ясувала окремі проблеми та особливості функціонування домогосподарств [6]. О. Дем'янчук, А.-М. Вербова визначили напрями розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні, які є одним із джерел поповнення доходів сільських домогосподарств [7]. У цьому контексті наголосили на важливості функціонування логістики у сільських регіонах М. Аверкіна, Ю. Шулик [8].

Зазначаючи наявність достатньої кількості відповідних розробок щодо доходів домогосподарств, зауважимо, що в умовах військових дій на окремих частинах території України з метою подальшого підвищення рівня цих доходів є актуальна потреба ґрунтовних додаткових досліджень.

Мета і завдання дослідження: визначити основні важелі забезпечення зростання доходів сільських домогосподарств. Основними завданнями є аналіз цих доходів за ієрархічними рівнями суспільної системи: виявлення основних векторів щодо їх збільшення, розробка рекомендацій по їх стабільному зростанню.

Виклад основного матеріалу. Оцінюючи можливі джерела зазначених доходів, зауважимо, що вони за рівнями суспільної системи України класифікуються на загальнодержавний, місцевий або територіальної громади, господарюючої структури, а також особистий. З врахуванням динамічності зміни зазначених доходів, зважаючи на теперішні оприлюднені дані Державною службою статистики України, проаналізуємо їх структуру (табл. 1).

Таблиця 1

**Структура сукупних ресурсів домогосподарств у сільській місцевості
(у розрахунку на місяць на одне домогосподарство, грн)**

Роки	Всього сукупних ресурсів	в тому числі						негрош.
		Всього загальних доходів	із них					
			Грошові					
			Всього	по видах				
оплата праці	пенсії, сти-пен. субсид.	від продажу сільськ. продукції		інші				
2016	6258,37	6122,45	4896,66	1990,81	1501,4	506,67	897,78	1225,79
2017	8064,82	7893,34	6335,59	3178,22	1658	662,72	836,65	1357,75
2018	9455,19	9259,12	7929,53	3925,13	1924,73	684,22	1395,47	1365,69
2019	11137,11	10884,4	9568,71	5084,24	2120,5	819,77	1544,2	1315,65
2020	11651,08	11470,16	10267,03	5314,86	2498,61	774,15	1679,41	1203,13
2021	13417,59	13184,4	11889,69	6369,16	2786,7	1057,5	1708,33	1294,71

Джерело: впорядковано авторами на основі [9, с. 198; 10, с. 232; 11, с. 226].

Оцінюючи цю структуру, зробимо такі висновки: фіксується перманентне зростання грошових доходів у загальних доходах, майже весь приріст відбувся за рахунок грошових доходів; стабільно підвищується значення заробітної плати у загальних грошових доходах – від 42,3 % у 2016 р. до 53,45 у 2021 р.; негативною тенденцією є зменшення доходу від продажу сільськогосподарської продукції – від 10,3 % у 2016 р. до 8,9 % у 2021 р.

Отже, виявлені тенденції відображають складні соціальні, економічні, демографічні та інші процеси щодо особливостей та обсягів формування доходів цих домогосподарств.

Виявимо специфіку формування доходів для окремих реципієнтів за ієрархічними рівнями з врахуванням впливу відповідних чинників на загальнодержавному рівні (табл. 2).

Таблиця 2

Окремі державні соціальні стандарти (на місяць, грн, з 1 грудня)

Роки	Мінімальний прожитковий мінімум на 1 особу	Мінімальна заробітна плата	Мінімальна пенсія	Одноразова допомога при народженні дитини	Допомога малозабезпеченим сім'ям
2016	1544	1600	1247	860	336
2017	1700	3200	1452	860	370
2018	1853	3723	1497	860	403
2019	2027	4173	1638	860	441
2020	2189	5000	1769	860	567
2021	2393	6500	1934	860	868
2022	2589	6700	2093	860	1207
2023	2589	6700	2093	860	1207

Джерело: впорядковано авторами на основі [12].

Аналізуючи динаміку окремих зазначених стандартів, виокремимо такі тенденції: перманентне зростання цих стандартів, за винятком одноразової допомоги при народженні дитини; різна пропорційність зростання, якщо мінімальний прожитковий мінімум на 1 особу за аналізований період збільшився в 1,68 рази, то мінімальна заробітна плата в 4,19 рази, а допомога малозабезпеченим сім'ям – 3,59 рази.

Вагомим джерелом, зокрема інфраструктурним, є стан місцевих територіальних громад, що має сприяти розвиткові бізнесу, підтримувати соціальну сферу, формувати сприятливі умови збільшення зазначених доходів. Фінансову підтримку місцевих територіальних громад зі сторони держави подано на рис.1. Оцінюючи вагомість цієї підтримки, зазначимо, що, незважаючи на війну, направляються значні кошти.

Окремим, найбільш вагомим джерелом, особливо для працюючих осіб домогосподарств, є заробітна плата. Зауважимо, що її перманентне зростання було призупинено у зв'язку із війною, проте вже у 2023 р. на вільних від окупантів територіях спостерігається поступове зростання.

Рис. 1. Окремі напрями виконання місцевих бюджетів за 2022 р.

Джерело: [13].

Найбільш варіативним джерелом є доходи від власної діяльності, яка в залежності від особистих можливостей може суттєво коливатись.

У цьому контексті зауважимо, що з врахуванням зазначених джерел згідно ієрархічних рівнів можуть визначатись додаткові резерви збільшення цих доходів.

Враховуючи результати виконаного аналізу, запропонуємо рекомендації щодо стабільного зростання зазначених доходів за такими напрямками.

1. Формування та реалізація регіональних та місцевих програм відновлення та інноваційного розвитку сільських територіальних громад із створенням нових робочих місць.

2. Подальше розширення прав сільських територіальних громад щодо земельних ресурсів, інфраструктури, податкових надходжень.

3. Створення сільськогосподарських кластерів, де місцеві фермери та інші товаровиробники разом із інфраструктурними учасниками зможуть найбільш ефективно вирощувати та реалізовувати власну продукцію.

4. Активна участь наукових, консалтингових та бізнесових структур у формуванні нових господарських зв'язків із вітчизняними та зарубіжними партнерами з метою отримання додаткових фінансових ресурсів на рівні сільської територіальної громади.

5. Оптимізація соціальних виплат із державних фондів та підвищення їх рівня, зокрема для вразливих верств.

Можна дійти висновку, що ці рекомендації будуть сприяти збільшенню зазначених доходів домогосподарств.

Висновки. Виконане дослідження дало змогу виявити специфіку формування доходів домогосподарств у сільській місцевості та визначити відповідні тенденції. Водночас, зазначено ритмічне зростання грошових доходів у загальних доходах та виявлено, що перманентно зростає значення заробітної плати у загальних грошових доходах – від 42,3 % у 2016 р. до 53,4 % у 2021 р. Наголошено, що певною негативною тенденцією є зменшення доходу від продажу сільськогосподарської продукції – від 10,3 % у 2016 р. до 8,9 % у 2021 р. Обумовлено, що зростання цих доходів було призупинено у зв'язку із війною, проте вже у 2023 р. на вільних від окупантів територіях спостерігається поступове їх зростання. При оцінці окремих соціальних стандартів виявлено зростання цих стандартів, за винятком одноразової допомоги при народженні дитини, а також різну пропорційність зростання, зокрема, якщо мінімальний прожитковий мінімум на 1 особу за аналізований період збільшився в 1,68 рази, то мінімальна заробітна плата в 4,19 рази, а допомога малозабезпеченим сім'ям – 3,59 рази.

Виявлена специфіка формування цих доходів з врахуванням впливу відповідних чинників на загальнодержавному, місцевому, підприємницькому та особистому рівнях дала змогу запропонувати відповідні рекомендації щодо їх підвищення. Так, рекомендовано активізувати роботу щодо формування та реалізації програм відновлення та інноваційного розвитку сільських територіальних громад із створенням нових робочих місць, створити сільськогосподарські кластери, оптимізувати соціальні виплати із коштів Державного бюджету та відповідних соціальних фондів та підвищити рівень соціальних стандартів, особливо для вразливих верств.

Беручи до уваги актуальність висвітленої проблематики, є доцільність у подальших дослідженнях, зокрема виявлення причин теперішніх проблем, формування механізмів щодо доходів домогосподарств, підвищення ролі місцевих бюджетів для забезпечення потреб домогосподарств.

Література:

1. Нів'євський О., Яворський П., Донченко О. Малі фермери та домогосподарства в сільському господарстві та сільській економіці: оцінка їх ролі та заходи з підтримки їх сталого розвитку. Київська школа економіки, SAFPI. 2021. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/07/Smallholders-KSE.pdf>.

Nivievskiy O., Yavorskyi P., Donchenko O. (2021). Small farmers and households in agriculture and rural economy: assessment of their role and measures to support their sustainable development. Kyiv School of Economics, SAFPI. 2021. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/07/Smallholders-KSE.pdf>.

2. Гончаренко О., Сіренко К. Фінансове забезпечення домогосподарств як підґрунтя сталого розвитку національної економіки. *Вісник АПСВТ*. 2018. № 4. С. 67–74.

Honcharenko O., Sirenko K. (2018). Financial provision of households as a basis for sustainable development of the national economy. *Herald of APSVT*. 2018. № 4, pp. 67-74.

3. Східницька Г., Содома Р., Марків Г. Імперативні засади фінансової політики сталого розвитку сільських територій. *Аграрна економіка*. 2019. Т. 12. № 3–4. С. 40–48. URL: <https://doi.org/10.31734/agrarecon2019.03.040>.

Skhidnytska G., Sodoma R., Markiv G. (2019). Imperative principles of financial policy of sustainable development of rural areas. *Agrarian economy*. 2019, Vol. 12, № 3–4. P. 40-48. <https://doi.org/10.31734/agrarecon2019.03.040>

4. Грушко В., Шульдяков Д. Шляхи вдосконалення фінансового регулювання доходів домогосподарств. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. № 2 (62). С. 35–43. doi: 10.31732/2663-2209-2021-62-35-43.
- Hrushko V., Shuldyakov D. (2021). Ways to improve the financial regulation of household incomes. *Scientific notes of the «KROK»*. University. 2021. №. 2 (62), pp. 35-43. doi: 10.31732/2663-2209-2021-62-35-43.
5. Малініна Н. Ключові детермінанти розвитку сімейних ферм в Україні. *Ефективна економіка*. 2017 № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5765>.
- Malinina N. (2017). Key determinants of the development of family farms in Ukraine. *Efficient economy*. 2017 № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5765>
5. Городняк І. В. Аналіз доходів та видатків домогосподарств України. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»*. 2019. Вип. 2 (51) С.8–12.
- Gorodnyak I.V. (2019). Analysis of income and expenses of Ukrainian households. *Scientific and industrial magazine «Business-navigator»*. 2019. Issue 2 (51) P.8-12.
6. Пікулик О. Проблеми та особливості функціонування домогосподарств в економіці України. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 9. С. 302–306.
- Pikulyk O. Problems and peculiarities of the functioning of households in the economy of Ukraine. *Economy and society*. 2017. Issue 9. P. 302-306. doi: 10.25264/2311-5149-2021-23(51)-55-61
7. Дем'янчук О., Вербова А.-М. Сутність та сучасний стан розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні. *Науковий журнал «Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2021. № 23 (51). С. 45–61. doi: 10.25264/2311-5149-2021-23(51)-55-61
- Demianchuk O., Verbova A.-M. Essence and current state of non-state pension funds' development in Ukraine. *Scientific journal «Scientific notes of the National University «Ostroh Academy», series «Economics»*. 2021. No 23(51), pp. 45-61. doi: 10.25264/2311-5149-2021-23(51)-55-61
8. Аверкіна М. Ф., Шульк Ю. В. (2018). Financial and logistic coordination in the context of providing sustainable urban development in terms of decentralization in Ukraine. *Financial and Credit Activity: Problems Theory and Practice*. 2018. V. 3(26). pp. 82-90.
9. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2017 р. Статистичний збірник. Частина 1. Державна служба статистики України. Відповідальний за випуск І. І. Осипова. Київ, 2018. 380 с.
10. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2019 році. Статистичний збірник. Частина 1. Державна служба статистики України. Відповідальний за випуск І. І. Осипова. Київ, 2020. 450 с.
- Expenditures and resources of households of Ukraine in 2017. (2018). Statistical collection. Part 1. State Statistics Service of Ukraine. Responsible for the release of I. I. Osypova. Kyiv, 2018. 380 p.
11. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2021 р. Статистичний збірник. Частина 1. Державна служба статистики України. Відповідальний за випуск А. В. Солоп. Київ, 2022. 433 с.
- Expenditures and resources of Ukrainian households in 2021. (2022). Statistical collection. Part 1. State Statistics Service of Ukraine. A. V. Solop is responsible for the release. Kyiv, 2022. 433 p.
12. Соціальні стандарти. Державні соціальні стандарти та гарантії у 2017-2023 рр. Міністерство соціальної політики України. 2023. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/socialni-standarti.html?PrintVersion>.
- Social standards. State social standards and guarantees in 2017-2023. (2023). Ministry of Social Policy of Ukraine. <https://www.msp.gov.ua/content/socialni-standarti.html?PrintVersion>.
13. Онищук І. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік. Шведсько-український Проект «Підтримка децентралізації в Україні». SALAR International. 2023. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16105>.
- Onyshchuk I. Analysis of implementation of local budgets for 2022. (2023). Swedish-Ukrainian Project «Supporting Decentralization in Ukraine», SALAR International, URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16105>.